

Боровик Л. А.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
член-кореспондент Міжнародної кадрової академії,
доцент кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8997-0577>*

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (ЄС) ЩОДО ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЖУРНАЛІСТІВ

Анотація. У статті, спираючись на аналіз зарубіжної літератури, виокремлено та охарактеризовано міжнародно-правові стандарти Європейського Союзу (ЄС) щодо доступу до публічної інформації та професійної етики журналістів становлять взаємопов'язану систему правових і етичних вимог, спрямованих на забезпечення відкритості діяльності органів публічної влади, ефективної реалізації права на інформацію та належного здійснення журналістської діяльності. Їх основу становлять принципи прозорості, свободи вираження поглядів, незалежності медіа, достовірності інформації, професійної відповідальності та поваги до прав людини. Водночас проведений аналіз свідчить, що, незважаючи на сформовану нормативну базу Європейського Союзу, практика реалізації зазначених стандартів у державах-членах залишається неоднорідною, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізмів їх практичного забезпечення. Узагальнено, що для України ці стандарти мають важливе значення як орієнтир удосконалення національного законодавства у сфері доступу до публічної інформації та професійної діяльності журналістів у процесі європейської інтеграції.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, Європейський Союз, доступ, публічна інформація, професійна етика, журналістська діяльність.

Постановка проблеми. Доступ до публічної інформації та дотримання професійної етики журналістів є важливими передумовами реалізації права на свободу вираження поглядів, забезпечення відкритості діяльності органів публічної влади та функціонування демократичного суспільства. У Європейському Союзі зазначені питання врегульовано системою міжнародно-правових стандартів, закріплених в установчих договорах, актах інститутів ЄС та інших міжнародних документах, які визначають гарантії доступу до інформації, незалежності журналістської діяльності та професійної доброчесності представників медіа. Для України дослідження відповідних стандартів є особливо актуальним в умовах європейської інтеграції та гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. А відтак, характеристика міжнародно-правових стандартів ЄС щодо доступу до публічної інформації та професійної етики журналістів має важливе теоретичне і практичне значення.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, щодо діяльності журналістів в Україні та всьому світі, неодноразово

потрапляли у поле зору різних науковців. Зокрема, їм приділяли увагу: А.С. Бондарчук, К.М. Буряк, О.С. Демчук, О.О. Довганя, М.М. Олашин, О.В. Острогляд, В.І. Павликівський та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання саме міжнародно-правових стандартів Європейського Союзу (ЄС) щодо доступу до публічної інформації та професійної етики журналістів.

Саме тому метою статті є: надати характеристику міжнародно-правовим стандартам Європейського Союзу (ЄС) щодо доступу до публічної інформації та професійної етики журналістів.

Виклад основного матеріалу. Рішення Міжамериканського суду з прав людини 2006 року підтвердило, що право на інформацію є частиною свободи вираження поглядів. Американська конвенція з прав людини (стаття 13) захищає «право всіх осіб вимагати доступу до інформації, що зберігається державою», і що існує «право особи отримувати таку інформацію та позитивний обов'язок держави надавати її» лише за обмеженими винятками. Це ж було підтверджено Європейським судом з прав людини у рішенні 2009 року, яке визнало існування основоположного права доступу до інформації, що зберігається державними органами, захищеного статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, яка є статтею про свободу вираження поглядів: «Кожна людина має право на свободу вираження поглядів». Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, отримувати та поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку державної влади та незалежно від кордонів». Суд заявив, що право на інформацію особливо захищене, коли ці органи є єдиними, хто володіє цією інформацією («інформаційна монополія»), і коли інформація потрібна ЗМІ або організаціям громадянського суспільства, які використовують її для сприяння публічним дебатам та притягнення урядів до відповідальності [1].

Багато країн світу вже прийняли закони про доступ до інформації, щоб забезпечити право на доступ до інформації. Національний рівень включає Закони про доступ до інформації, які були прийняті 135 країнами. Завдяки цим законам можна подавати запити на доступ до інформації. У деяких законах йдеться про «доступ до інформації», а в інших – про «доступ до документів». Зазвичай ці визначення перетинаються, і обидва є дуже широкими поняттями, що включають багато видів

форматів, у яких зберігається інформація (зокрема фотографії, відео, DVD-диски тощо). На практиці різниця невелика, але корисно знати, що говорить закон, щоб ви могли сформулювати свій запит таким чином, щоб найімовірніше отримати відповідь. Рівень ЄС, на якому було визнано основоположне право доступу до своїх документів (стаття 15 Договору про функціонування Європейського Союзу та стаття 42 Європейської хартії основоположних прав). Цей механізм реалізації цього права, версія «закону про доступ до інформації» в ЄС, – це Регламент 1049/2001 [1].

Зазначимо, що право на доступ до інформації, що перебуває у володінні органів державної влади, у Європі вперше було визнано в скандинавських країнах, а згодом його запровадила більшість держав континенту. Нещодавно Австрія ухвалила новий закон про доступ до інформації (далі – ДІ), тоді як у Німеччині досі очікується ухвалення нового федерального закону про прозорість, який був анонсований коаліційним урядом, але ще не внесений на розгляд. Закони про ДІ надають журналістам, а головне – усім громадянам, правовий механізм для отримання інформації про діяльність органів державної влади та їхніх посадових осіб, а також про використання коштів платників податків. Водночас, попри спільну мету таких законів, кожен із них має власні особливості, зокрема щодо строків розгляду запитів, підстав для відмови в наданні інформації та механізмів оскарження відповідних рішень. Водночас ефективність реалізації законодавства про доступ до інформації визначається не лише змістом правових норм. Практика їх застосування значною мірою залежить від політичної культури, рівня відкритості органів влади та незалежності судової системи, яка забезпечує захист права на доступ до інформації. Характерно, що на сьогодні не існує єдиної бази даних, яка б систематично відстежувала практику застосування законодавства про доступ до інформації в державах – членах Європейського Союзу. Водночас наявні дослідження свідчать, що відмінності у застосуванні такого законодавства призводять до нерівності в реалізації права на доступ до інформації: відомості, які можуть бути отримані від органів державної влади в одній державі-члені, можуть бути без достатніх підстав недоступними або в їх наданні може бути відмовлено в іншій [2].

В Іспанії Агентство з лікарських засобів оскаржило в судовому порядку рішення Ради з питань прозорості, яким його було зобов'язано надати медіа Maldita інформацію, запитувану щодо угод між урядом Іспанії та іншими державами про перепродаж або передачу в якості гуманітарної допомоги вакцин проти COVID-19. Зрештою суд ухвалив рішення на користь медіа. У Греції уряд відмовив неурядовій організації Vouliwatch у задоволенні запиту на доступ до інформації щодо державної рекламної кампанії у засобах масової інформації та розподілу бюджетних коштів на її фінансування, попри очевидний суспільний інтерес до цієї інформації. На Мальті видання The Shift News звернулося із запитом про надання інформації щодо договорів та платежів, укладених між державними установами і співвласником видання Malta Today Савіором Бальзаном (Saviour Balzan). Хоча Уповноважений з питань інформації та захисту даних зобов'язав відповідні органи розкрити запитувані документи, 30 державних установ відмовилися виконати це рішення та оскаржили його до Апеляційного трибуналу, що змусило видання розпочати тривалий і ресурсомісткий судовий процес [2].

Тож, прозорість є одним із ключових принципів ЄС. Вона вимагає від ЄС розкриття інформації про розробку політики та витрати, а також дотримання принципу свободи інформації. Ці принципи викладені в договорах ЄС. Стаття 10 Договору про Європейський Союз передбачає, що відкрите прийняття рішень здійснюється «якомога ближче до громадян». Стаття 11 зазначає, що як окремим особам, так і представницьким об'єднанням повинна бути надана можливість «висловлювати та публічно обмінюватися своїми думками з усіх питань діяльності Союзу». Договір про функціонування Європейського Союзу детальніше розглядає ці питання. У ньому зазначено, що інституції ЄС зобов'язані діяти публічно та забезпечувати доступ до документів для фізичних осіб та будь-якої фізичної чи юридичної особи, яка проживає або має зареєстрований офіс у країні ЄС (стаття 15). На практиці це означає, що ви маєте право доступу до документів установ, органів та агентств ЄС, включаючи законодавчі тексти, офіційні документи, протоколи засідань та порядок денний [3].

Важливий крок до захисту свободи ЗМІ в ЄС було зроблено у березні 2024 року, коли Рада ухвалила Європейський акт про свободу ЗМІ (EMFA). Закон набув чинності 7 травня 2024 року. Більшість його положень почали застосовуватися 8 серпня 2025 року. EMFA встановлює спільні рамки для медіапослуг на внутрішньому ринку ЄС та запроваджує заходи, спрямовані на захист журналістів та постачальників медіапослуг від політичного втручання, а також полегшує їхню діяльність через внутрішні кордони ЄС. Нові правила гарантують право громадян на доступ до вільної та плюралістичної інформації та встановлюють відповідальність держав-членів щодо забезпечення належних умов та рамок для її захисту [4]. Закон про свободу ЗМІ базується на переглянутій Директиві про аудіовізуальні медіапослуги (AVMSD) та розширює сферу її застосування, охоплюючи радіо та пресу. Цей регламент відповідає на зростаюче занепокоєння в ЄС щодо політизації ЗМІ та відсутності прозорості щодо власності на ЗМІ та розподілу державних рекламних коштів постачальникам медіапослуг. Він прагне запровадити гарантії для боротьби з політичним втручанням у редакційні рішення як приватних, так і державних медіа-провайдерів, захистити журналістів та їхні джерела, а також гарантувати свободу та плюралізм ЗМІ. Ключові елементи регламенту включають: незалежне суспільне ЗМІ зі стабільним джерелом фінансування; прозорість власності медіа; захист редакційної незалежності; гарантії забезпечення плюралізму ЗМІ та запобігання концентрації ЗМІ; Європейська рада з питань медіа-послуг, новий наглядовий орган за свободою ЗМІ [4].

Отже, стандарти Європейського Союзу щодо доступу журналістів до публічної інформації становлять комплекс взаємопов'язаних міжнародно-правових принципів, норм і гарантій, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації права журналістів на отримання інформації, що перебуває у володінні органів публічної влади. Їх зміст ґрунтується на визнанні доступу до публічної інформації як складової свободи вираження поглядів, принципах відкритості, прозорості та підзвітності діяльності органів влади, а також обов'язку держав забезпечити реальний і недискримінаційний доступ до інформації, що становить суспільний інтерес. Водночас ці стандарти виходять за межі формального закріплення права на доступ до інформації, охоплюючи процесуальні гарантії його реалізації, ефективні механізми судового захисту, обмежений перелік підстав для відмо-

ви в доступі та забезпечення сприятливих умов для незалежної журналістської діяльності. Незважаючи на існування спільної нормативної основи Європейського Союзу, практика її реалізації в державах-членах залишається неоднорідною, що свідчить про необхідність подальшої гармонізації правозастосування та посилення механізмів контролю за дотриманням європейських стандартів у цій сфері.

У 2025 році більш ніж у половині держав – членів Європейського Союзу показники у Всесвітньому індексі свободи преси організації «Репортери без кордонів» погіршилися порівняно з попереднім роком, що свідчить про тривожне послаблення свободи преси та рівня безпеки журналістів у межах Союзу. У звітах Європейської комісії щодо верховенства права також було наголошено на системному регресі в таких країнах, як Угорщина, Польща та Греція, де політичний контроль над медіа, непрозорість структури власності та залякування журналістів перетворилися на сталі загрози. Використання угорською та польською владою шпигунського програмного забезпечення Pegasus для стеження за журналістами ще раз продемонструвало вразливість свободи медіа в ЄС. Хоча Європейський акт про свободу медіа обґрунтовано забороняє таке стеження, за винятком вузько визначених випадків, пов'язаних із національною безпекою, нині головне завдання полягає в тому, щоб забезпечити дотримання цих положень як за змістом, так і на практиці. Останнє десятиліття також було позначене трагічними подіями. Убивства Дафни Каруани Галіції на Мальті та Яна Куцяка у Словаччині залишаються суворим нагадуванням про реальні небезпеки, з якими стикаються журналісти-розслідувачі, викриваючи корупцію та зловживання владою в межах ЄС. Їхня загибель і надалі має слугувати заклик до дій для європейських інституцій, покликаних гарантувати, що жодного журналіста не буде змушено замовкнути через виконання ним професійних обов'язків [5].

У доповіді, підготовленій доповідачем Сантьяго Нуньесом (Santiago Núñez, Іспанія) для Парламентської асамблеї Ради Європи, зазначається, що етичні стандарти журналістської діяльності слід розкривати через поєднання професійної свободи журналіста з його відповідальністю перед громадянами та суспільством. Журналістика розглядається не лише як професійна діяльність або сфера підприємництва, а передусім як засіб забезпечення фундаментального права громадян на інформацію. Саме громадяни, а не журналісти, редакції, власники медіа чи органи влади, визнаються носіями права на одержання правдивої, неупередженої та різноманітної інформації. Тому діяльність медіа повинна бути спрямована на задоволення суспільної потреби в інформації, необхідній для свідомої участі громадян у демократичному житті [6]. Основним етичним принципом журналістики є чітке розмежування новин і думок. Новини повинні містити факти та дані, тоді як думки виражають ідеї, переконання, коментарі або оцінки судження журналістів, редакторів чи власників медіа. Змішування фактів із суб'єктивними оцінками є неприпустимим, оскільки може вводити аудиторію в оману. До новин висувається вимога правдивості, яка забезпечується попередньою перевіркою відомостей, використанням надійних даних і неупередженим викладом подій. Документ не ототожнює правдивість з абсолютною та безпомилковою істиною, оскільки в журналістській роботі можливі добросовісні помилки. Проте журналіст зобов'язаний провести належне дослідження, перевірити інформацію доступними засобами та

подати версію подій, яка якомога точніше відповідає встановленим обставинам. Чутки не повинні подаватися як новини, а заголовки та короткі виклади мають відповідати змісту оприлюднених фактів [6]. Професійна етика пов'язується також із належною кваліфікацією журналістів і умовами їхньої праці. Висока швидкість поширення інформації, складність суспільних подій і використання нових технологій вимагають відповідної освіти, підготовки, здатності перевіряти, пояснювати та контекстуалізувати інформацію. Гідна оплата праці, належні професійні засоби й нормальні умови роботи розглядаються як передумови незалежності журналіста від зовнішнього тиску та сторонніх інтересів. Дотримання етичних стандартів повинно забезпечуватися не державним контролем, а механізмами професійного саморегулювання. У документі пропонується створювати органи, до складу яких входили б журналісти, видавці, представники аудиторії, громадських об'єднань, наукового середовища та правничої професії. Такі органи повинні розглядати скарги, оцінювати дотримання журналістської етики та оприлюднювати свої рішення. Медіа, зі свого боку, мають заздалегідь погоджуватися публікувати ці рішення. Саморегулювання повинно сприяти не покаранню журналістів з боку держави, а підвищенню прозорості, відповідальності та довіри громадян до медіа [6].

Висновки. Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що міжнародно-правові стандарти Європейського Союзу щодо доступу до публічної інформації та професійної етики журналістів становлять взаємопов'язану систему правових і етичних вимог, спрямованих на забезпечення відкритості діяльності органів публічної влади, ефективної реалізації права на інформацію та належного здійснення журналістської діяльності. Їх основу становлять принципи прозорості, свободи вираження поглядів, незалежності медіа, достовірності інформації, професійної відповідальності та поваги до прав людини. Водночас проведений аналіз свідчить, що, незважаючи на сформовану нормативну базу Європейського Союзу, практика реалізації зазначених стандартів у державах-членах залишається неоднорідною, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізмів їх практичного забезпечення. Для України ці стандарти мають важливе значення як орієнтир удосконалення національного законодавства у сфері доступу до публічної інформації та професійної діяльності журналістів у процесі європейської інтеграції.

Література:

1. A Journalist's Guide on Access to Information. URL: https://bird.tools/how_to/a-journalists-guide-on-access-to-information/
2. Neus Vidal Marti, Viktoria Kraetzig Why Europe Needs a Harmonised Access to Information Act. URL: <https://verfassungsblog.de/why-europe-needs-a-harmonised-access-to-information-act/>
3. Access to information. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/access-information_en
4. Media freedom in the EU. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/media-freedom-eu/>
5. ECAS statement on the entry into force of the European Media Freedom Act. URL: https://ecas.org/ecas-statement-on-the-entry-into-force-of-the-european-media-freedom-act/?gad_source=1&gad_campaignid=22355015998&gbraid=0AAAAADRGGK252sZYiq9jXxojNIRU5Ndn&gclid=EAIaIQobChMI75z2uerclQMwVJQ6iAx1Gkzt8EAAYASAEGIG9fd_BwE

6. Council of Europe, Parliamentary Assembly. Report on the Ethics of Journalism. Doc. 6854, 17 June 1993. Rapporteur: Mr. Santiago Núñez (Spain). URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7207&lang=EN>

Borovyk L. To the description of the international legal standards of the European Union (EU) on access to public information and professional ethics of journalists

Summary. The article, based on the analysis of foreign literature, identifies and characterizes the international legal standards of the European Union (EU) on access to public information and professional ethics of journalists constitute an interconnected system of legal and ethical requirements aimed at ensuring the openness of the activities of public authorities, the effective exercise of the right to information,

and the proper conduct of journalistic activities. They are grounded in the principles of transparency, freedom of expression, media independence, information accuracy, professional responsibility, and respect for human rights. At the same time, the analysis indicates that, despite the established European Union regulatory framework, the implementation of these standards varies across member states, highlighting the need to further improve the mechanisms for their practical enforcement. It is summarized that for Ukraine these standards are important as a guideline for improving national legislation in the field of access to public information and professional activities of journalists in the process of European integration.

Key words: international legal standards, European Union, access, public information, professional ethics, journalistic activities.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 28.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026